

PRINCIPII DE CONSERVARE - RESTAURARE A LĂCAȘURILOR DE CULT

A. Considerații generale

În domeniul activității de conservare – restaurare scopul intervențiilor este conservarea patrimoniului cultural și istoric ce cuprinde patrimoniu mobil și imobil.

Patrimoniul mobil este alcătuit din obiecte ce au o încărcătură artistică și istorică deosebită putând fi obiecte funcționale, eventual de cult ori obiecte de admirat în spații muzeale. De exemplu, icoane, mobilier, obiecte de folosință, etc.

Patrimoniul imobil cuprinde locuri ori construcții ce nu pot fi mutate dintr-un loc în altul.

Fac parte siturile arheologice și istorice, ansambluri de clădiri și construcții propriu – zise. De obicei o clădire poate conține drept valoare de patrimoniu construcția în sine și eventual alte componente artistice (sculptură, pictură murală, vitralii, mozaicuri, etc.).

Intervențiile asupra patrimoniului imobil cuprind 2 tipuri de acțiuni, a). operațiuni de conservare, de consolidare a părții vechi, transmise nouă de înaintași și restaurarea acestor zone, respectiv punerea lor în valoare în contextul ansamblului din care fac parte, în scopul realizării unității de imagine, pe cât posibil cât mai aproape de aspectul pe care l-a avut inițial.

Teoria restaurării are o evoluție istorică, ea devenind o știință spre sfârșitul secolului XIX.

Dacă în veacurile anterioare nu a existat o poziție clară față de patrimoniu, întâlnind cel mult un respect renescentist față de arhitectura antică, problema se pune în sec. XIX în perioada romantică prin activitatea teoretică și practică a arhitectului francez Violet Le Duc și a arhitecților din „școala” sa (ex. Andre Lecompte de Nouille). După Violet Le Duc prin restaurarea unui monument se înțelegea aducerea acestuia la faza proiectului inițial, cu sacrificarea etapelor ulterioare. Ca urmare, o astfel de clădire „restaurată” putea căpăta un aspect teoretic pe care nu l-a avut niciodată, trecând peste etapele istorice din viața sa și evoluția pe care a suferit-o, în mod firesc, în timp.

Este de menționat faptul că regele Carol I l-a solicitat pe arhitectul Violet Le Duc să restaureze marile monumente ale noului regat al României, dar acesta, fiind bătrân, l-a recomandat pe elevul său, Lecompte de Nouille.

Se cunoaște intervenția acestui arhitect asupra unor monumente de referință de la noi din țară. Deși un bun profesionist, Lecompte de Nouille, a dăruit și a reconstruit din temelii uriașa biserică a Vechii Mitropolii din Târgoviște, biserica Sf. Dumitru din Craiova și Sf. Nicolae Domnesc din Iași (pierderi imense pentru patrimoniul nostru național), iar pe altele le-a modificat după logica lui formală (biserica Mănăstirii Argeșului din Curtea de Argeș a lui Neagoe Basarab, biserica Sf. Trei Ierarhi din Iași, etc.).

Urmare acestor principii de restaurare (pe care acum le considerăm total greșite) a apărut o reacție culturală vehementă, atât pe plan internațional, cât și la noi în țară, fapt ce a dus la conturarea teoriei (și științei) moderne a restaurării.

Primul document ce pune bazele restaurării științifice este Carta de la Veneția, prin care se precizează principiile generale de intervenție asupra monumentelor ce fac parte din patrimoniu.

Ulterior organisme statale din fiecare stat european au aplicat și dezvoltat aceste principii. În regatul României a fost creată *Comisiunea Monumentelor Istorice* la sfârșitul sec. XIX ce a urmărit cu consecvență activitatea de conservare și

restaurare de la noi din țară. Totuși vârful de lance l-au constituit specialiștii italieni care, în 1938, prin crearea a „Istituto Centrale del Restauro” (ICR) condus de Cezare Brandi au inaugurat parcursul modern al restaurării științifice.

Acest tip de activitate este considerat științific întrucât, pornind de la existența patrimoniului mondial stabilește principiile și metodele practice de conservare și punere în valoare a acestuia. Ca urmare, în acțiunea de restaurare este considerat ca valoros obiectul de patrimoniu transmis nouă de generațiile anterioare, orice intervenție modernă (a zilelor noastre) supunându-se acestui deziderat.

În consecință, rezultatul intervenției trebuie să aibă 2 scopuri precise:

- 1). Conservarea pe mai departe a obiectivului restaurat și
- 2) Punerea sa în valoare în contextul ansamblului în sensul de a repera imediat etapele vechi valoroase din istoria monumentului, urmând ca eventualele intervenții noi să se supună acestora, să nu vină în contradicție cu ele și să nu devină preponderente în imaginea de ansamblu, mutilând valorile de patrimoniu.

În practica restaurării se evită refacerea unor componente importante dispărute datorită lipsei martorilor. Uneori, din considerente de ambiție sau mândrie patriotică există tendința de a reface unele ansambluri. Este cazul centrului vechi al Varșoviei, distrus de naziști și refăcut de polonezi în totalitate după cel de al 2-lea război mondial, pe baza releveelor și a fotografiilor realizate înainte de război.

În cazul țării noastre persistă tendințe asemănătoare legate de vechile cetăți de scaun (de la București, Târgoviște ori Suceava), ori de ansambluri monastice monumentale în faza inițială (ex. Snagov, Sadova, Văcărești, etc.).

În lipsa unor dezbateri de specialitate calificate se preferă uneori politica pașilor mărunți în sensul edificării unor elemente suplimentare la fiecare nouă intervenție.

În România, *Comisiunea Monumentelor Istorice* (după război *Direcția Monumentelor Istorice*) și-a îndeplinit rolul de străjer al patrimoniului național până în 1977, când dictatorul Ceaușescu a desființat acest organism de tradiție pentru a putea demola fără opreliște monumente de prim rang din zestrea noastră națională, printre care dispariția Mănăstirilor Văcărești și Cotroceni este de natură a presăra multă amărăciune peste sufletele celor ce au trăit acele momente.

După 1990 s-au reînființat organisme însărcinate cu protecția patrimoniului național, schimbându-se succesiv denumirile în funcție de interesele politice.

În prezent, în subordinea *Ministerului Culturii* există *Serviciul Monumentelor Istorice* și *Institutul Național al Patrimoniului*.

Din punct de vedere legal activitatea juridică legată de monumentele istorice este reglementată în prezent de Legea 422/18 iulie 2001, republicată cu modificări și completări în 2003.

În lege „monumentele istorice sunt bunuri imobile semnificative pentru istoria, cultura și civilizația națională și universală”.

Din păcate, în această lege nu se specifică nimic despre principii de conservare - restaurare, ci doar de aspectele legale respectiv obiectele protejate (monument – construcție, ansamblu – grup coerent de clădiri, sit – terenul de amplasare, riguros delimitat), categoriile monumentelor (A și B), strategiile de protecție ale Ministerului Culturii, stabilirea zonelor de protecție (100 m urban, 200 m rural, 500 m extravilan), sistemul de proiectare și avizare, întocmirea listei monumentelor istorice (LMI), revizuită o dată la 5 ani, obligațiile proprietarilor (statul, cultele, organizații, persoane fizice și juridice, etc.), regimul de amenzi (între 4.000 și 10.000 lei), etc.

Referitor la grija pe care statul român o are pentru protecția patrimoniului imobil este de subliniat politizarea excesivă a unui compartiment de specialitate unde, în mod periodic se schimbă directorii, oameni politici care nu au aproape nici o legătură cu patrimoniul național. Acest fapt se manifestă în dezinteresul acestor

manageri față de monumentele istorice. A scăzut controlul față de vandalisme și mutilări, iar fondurile destinate lucrărilor de conservare și restaurare ale *Ministerului Culturii* s-au micșorat dramatic ajungând spre minime istorice.

Este inadmisibil ca, sub ochii noștri să se degradeze iremediabil ori să dispară anual zeci de obiective de patrimoniu (în primul rând arhitectură veche țărănească – biserici și case de lemn – și nu numai).

S-a ajuns ca, în mod practic, să existe un dezinteres oficial extrem de grav față de monumentele istorice, similar cu epoca Ceaușescu, deși ne considerăm țară din Comunitatea Europeană cu aspirații și obligații identice celorlalte țări civilizate.

B. Principii și metodologie de conservare – restaurare a picturii murale

1. Clasificarea picturilor murale

1.1. *Picturi „a fresco”* (adică pe var proaspăt, crud, necarbonatat). Aici liantul este carbonatul de calciu rezultat din carbonatarea hidroxidului de calciu (var stins) cu CO₂ din atmosferă.

Se cunosc următoarele tehnici de realizare:

- tehnica (fresca) bizantină din var pastă și fibre vegetale (ce imbină tradiția romană cu influențe egiptene).;
- tehnica (fresca) italiană de tradiție romană, realizată din var pastă și agregate atent selecționate;
- pictură pe var (kalkmalerei) – o tehnică realizată pe glet ori spoială de var (tradiție germană iar la noi provenind din Ardeal).

1.2. *Picturi „a secco”* realizate pe suport uscat rezultând din amestecul pigmentilor cu lianți organici (ou, cleiuri animale, ulei de in, liant acrilic, etc.).

2. Întocmirea documentației pentru avizare (a proiectului).

Orice intervenție asupra unui monument istoric se efectuează pe baza unui proiect avizat de Ministerul Culturii prin comisiile sale de specialitate.

Pentru întocmirea proiectului se vor parcurge mai multe etape:

2.1. Etapa de cercetare și documentare

2.1.1. Prelevarea datelor „in situ”

- relevee, măsurători, fotorelevee (ev relevee 3D)
- documentație fotografică (în lumină directă, razantă sau în spectru infraroșu ori ultraviolet). Fiecare tip de fotografiere este util dintr-un anumit punct de vedere. De exemplu fotografiile realizate în lumină ultravioletă pun în evidență intervențiile cromatice ulterioare (repictările).
- întocmirea listei cu probleme (stare de conservare, degradări, deformații, etc.).
- teste de aderență, fixare, curățare, diferite tratamente.
- prelevare probe pentru analize de laborator (fizico – chimice și biologice).

2.1.2. Documentarea inițială (de arhivă)

- informații istorice (prelevate din diverse surse precum beneficiar, arhive, publicații, etc.)
- informații geografice, geologice, de microclimat (din studii existente, dacă există).

2.2. Prezentarea metodologiei de conservare-restaurare a picturilor murale

Metodologia se referă la o multitudine de operațiuni necesare în procesul de conservare – restaurare. Unele lucrări reprezintă asistență tehnică acordată constructorului, altele sunt realizate separat de echipa de pictori restauratori.

2.2.1. Asistență de șantier acordată constructorului

2.2.1.1. Lucrări de consolidare a stratului de culoare prin fixarea zonelor lipsite de coeziune ori care și – au pierdut aderența la suport (pulverulență, scorjire, solzire, pante de acoperiș, efasare, etc.). Se va fixa stratul de culoare cu fixativi organici (D.T.C.C., lianți organici, acrilici – ex. cleiuri, gelatină, Paraloid B 72, Paraloid E 330S, etc.) sau minerali (apă de var, Nanorestore, oxalat de amoniu, hidroxid de bariu, etc.).

2.2.1.2. Lucrări de conservare provizorie a stratului suport

- Aplicarea de „facing” –uri temporare de protecție din hârtie japoneză, șervețele albe, pelur, tifon, pânză, etc., lipite cu adezivi organici (cleiuri animale, CMC, Paraloid B 72, etc.). Ulterior aceste materiale se înlătură prin înmuiere sau aplicarea solvenților cu care adezivii au fost aplicați (apă, solvenți, etc.);
- injectări de consolidanți organici (cazeinat de calciu, Acril 33, etc.) sau minerali (PLM, var hidrolic, mortare fluide, etc.);
- chituire cu mortare „arricio” în lacune profunde (pe bază de var).
- consolidarea marginilor fracturate prin tivire cu mortar de var

2.2.1.3. Extragerea unor zone cu picturi murale_în vederea replantării ori a expunerii muzeale.

Se folosesc metodele:

- stacco a massello (tencuială cu tot cu zidărie)
- staco (doar tencuiala)
- strapo – extragerea (smulgerea) doar a stratului de culoare.

Mențiuni:

Extragerea picturilor murale este o operațiune folosită în extremis, pentru salvarea acestor zone pictate (în caz de calamități, intervenții obligatorii la structura de rezistență, etc.).

2.2.1.4. Prelucrarea versoului panourilor extrase (stacco a massello și stacco)

Cuprinde următoarele operațiuni:

- revizuirea aderenței „facing”-urilor la stratul suport
- degroșarea versoului de zidărie sau tencuială până la grosimea uniformă de 5 -10 mm
- aplicarea pe spatele tencuiei a unei amorse (caseinat de calciu, rășini acrilice, etc.)
- chituirea lacunelor existente în câmpul tencuiei
- aplicarea unei plase din fibră de sticlă cu rășini ori adezivi speciali
- (eventual) aplicarea unui strat de intervenție (ex. polistiren expandat).

2.2.1.5. Replantarea panourilor extrase pe un nou suport

- realizarea unui suport nou din mortar de poză sau alte chituri

- lipire panouri pe baza panotării inițiale (operațiune executată cu mortare, adezivi diverși, chituri, rășini)
- verificarea aderenței finale (inclusiv injectări, tiviri, chituri)

2.2.1.6. Operațiuni în colaborare cu constructorul

- injectare de mortare speciale în crăpături și fisuri (chituiture fisuri și montare ștuțuri în mortar, aplicare „facing”-uri locale, asistență la injectare, îndepărtare ștuțuri, mortare și „facing”-uri)
- asistență prin observare directă și intervenție punctuală (ex. turnări de betoane, demolarea unor elemente de construcții, forarea găurilor pentru introducerea tiranților, etc.).

2.2.2 Lucrări de conservare a stratului suport

2.2.2.1. Consolidarea zonelor desprinse (burdușeli) prin injectare de consolidanți

Se folosesc consolidanți organici (ex. lapte de cazeinat de calciu, ACRIL 33, etc.) sau minerali (PLM, var hidrolic, mortare fluidizate, etc.)

Se cuprind următoarele operațiuni:

- Delimitarea zonei desprinse prin ciocnirea cu degetul a întregii suprafețe
- Asigurarea suprafeței prin lipire de „facing”-uri (hârtie japoneză, șervețele albe, benzi de pelur, tifon, etc.)
- Practicarea de orificii de injectare (cu bormașina manuală ori electrică)
- (eventual) tivire locală (pentru preîntâmpinarea scurgerilor neprevăzute)

Operațiunea se continuă astfel:

- Mai întâi se injectează apă alcoolizată sau silicat de etil
- Se injectează consolidantul (PLM ori echivalent) de obicei de jos în sus
- După umplerea spațiilor injectate orificiile de injectare se astupă cu bețe de chibrit înfășurate în vată
- După deplina uscare a consolidantului injectat se îndepărtează toate elementele auxiliare (bețe de chibrit, vată, „facing”-uri, scurgeri).

2.2.2.2. Consolidarea marginii tencuielilor fracturate prin tivire cu mortar de var ori chituri diverse

(se regăsește și la asistență tehnică la cap. 2.2.1.2.)

Operațiunea cuprinde următoarele:

- Asigurarea provizorie a marginii tencuielilor (cu „facing”-uri).
- Curățarea marginii tencuielilor de impurități și materiale străine tencuielilor originare.

Mențiune:

Eventual marginea tencuielii se poate ușor fasona sub nivelul picturii, fără a afecta stratul de culoare.

- Înaintea tivririi suportul vechi se va umezi persistent prin stropire ori comprese umede cu vată.
- Pe zona tivririi se pensulează o amorsă pentru îmbunătățirea prizei tivririi la suport.
- Tivirea propriu – zisă se realizează prin crearea unui cordon de mortar înclinat drept, bine presat dinspre marginea picturii spre zidărie.

2.2.2.3. Chituirea lacunelor profunde, a crăpăturilor, fisurilor și microfisurilor

Chituirea acestor zone are rolul de a restabili continuitatea stratului suport, de a consolida acest strat și de a contribui la perceperea unitară a picturii murale. Chituirea este de mai multe feluri:

- chituirea cu mortar de tip *arriccio*. Se aplică pentru lacune, crăpături și fisuri mai mari și constă în așternerea unui mortar grosier (numit și grund) după ce suportul a fost bine umezit. Înaintea chituirii marginile tencuielii vechi vor fi stabilizate cu „facing”-uri, tivire, etc.

Mențiuni:

Uneori se impune necesitatea de a prezenta mari câmpuri lacunare sub forma unor suprafețe neutre ușor nuanțate și texturate. În asemenea caz se poate aplica un *arriccio* decorativ ce va rămâne aparent, așternut cu mare grijă și prelucrat pentru a răspunde necesităților de prezentare estetică

- chituirea cu mortar de tip *intonaco*. Acest tip de chituire este folosit pentru umplerea pe orice lacune (inclusiv crăpături și fisuri) a lipsurilor din stratul de tencuială până la nivelul picturii originare și are ca scop principal completarea imaginii iconografice pe aceste zone lacunare.

De obicei se folosește un mortar de var fin, bine dozat ce se va finisa în mod asemănător suportului inițial (rugos, lis ori mixt).

Cazuri particulare:

- În cazul microfisurilor din câmpul picturii interioare se pot folosi pentru umplerea acestora chituri pe baza unui liant organic (caseină, cleiuri animale, etc.).
- În situația preparațiilor (gleturilor) folosite la pictura „a secco” se pot utiliza chituri având o compoziție asemănătoare preparației.

2.2.2.4. Tratamente pentru restabilirea coeziunii tencuielilor

Datorită umidității apărute în structura peretelui au loc transferuri de săruri componente ale tencuielilor ce duc la pierderea masei acestora, tencuielile devenind spongioase, friabile, macerate.

Pentru restabilirea coeziunii lor se pot folosi diverși consolidanți aplicați prin comprese, pensulare, pulverizare. Consolidanții sunt organici (dispersie transparentă de caseinat de calciu, - DTCC, cleiuri animale, lianți acrilici, etc.) ori minerali (apă de var, Nanorestore, silicați diverși).

2.2.3. Lucrări de conservare – restaurare a stratului de culoare

2.2.3.1. Refacerea coeziunii culorilor și a aderenței acestora la suport

Degradările stratului de culoare se pot prezenta sub diverse forme precum pulverulență, solzire, fragilizare, efasare, pante de acoperiș, bășicare, lacune de tip alveolar, modificarea ireversibilă a culorii, etc.

Pentru refacerea coeziunii și aderenței se folosesc drept consolidanți fixativi organici (D.T.C.C., cleiuri animale, lianți acrilici, etc.) ori minerali (Nanorestore, hidroxid de bariu, oxalat de amoniu, amberlit, etc.).

Fixativii se aplică prin pensulare, compresare, pulverizare iar operația se repetă până la fixarea pigmentilor. Dacă fixarea este prea puternică consolidantul se poate înlătura parțial cu ajutorul solvenților utilizați inițial (apă, alcooluri, solvenți, etc.).

2.2.3.2. Tratamente pentru îndepărtarea ori limitarea efectelor acțiunii umidității

Umiditatea (din infiltrații, condens ori capilaritate) acționează asupra structurii și a tencuielilor prin înmuierea sărurilor solubile și insolubile și vehicularea acestora în interiorul suportului (criptoflorescențe) ori pe suprafață (eflorescențe saline).

Efectele acestui fenomen au efecte distructive asupra picturii (suport și strat de culoare) ducând la degradarea sa progresivă ori chiar la distrugere totală.

Pentru a ameliora aceste efecte se va încerca eliminarea cauzelor diverse ce duc la apariția umidității din structura pereților prin măsuri constructive potrivite (refacerea învelitorii, subzidire, evacuarea eficientă a apelor meteorice de la sol, ventilarea interiorului, etc.). Totodată se pot aplica unele tratamente care, prin modificări chimice la nivel molecular pot încetini migrația sărurilor (criptoflorescențe).

Din practica restauratorilor recomandăm aplicarea unor comprese cu substanțe cu efecte benefice asupra structurii tencuielilor (de ex. hidroxid de bariu, oxalat de amoniu, amberlit, silicați, etc.). Îndepărtarea eflorescențelor depuse pe suprafață se realizează în mod diferențiat:

- sărurile solubile se înlătură de obicei odată cu îndepărtarea depunerilor aderente (curățări). Dacă reapar pe suprafață se pot face tratamentele menționate. În situația existenței în substrat a unui volum limitat de săruri solubile acestea pot fi îndepărtate prin compresare prelungită cu apă distilată (vor migra pe fața compresei și se vor înlătura odată cu aceasta).
- sărurile insolubile (de obicei CaCO_3) se subțiază prin aplicare de comprese decapante (de regulă carbonat de amoniu) combinată cu acțiune de eroziune mecanică (bisturiu, baton din fibră de sticlă, etc.).

2.2.3.3. *Tratamente pentru limitarea (ori înlăturarea) agenților biodeteriogeni*

Dintre efectele umidității se poate număra și acțiunea factorilor biologici (funghi, ciuperci, alge, mușchi, licheni, alte animale) cu efecte distructive asupra clădirii și picturii murale.

Pentru îndepărtarea acestor fenomene se va căuta mai întâi a lua măsurile constructive necesare pentru îndepărtarea umidității din suport.

În scopul limitării (temporare) a fenomenului se pot face și tratamente cu substanțe chimice (prin compresare, pensulare ori pulverizare) ca Sintosept, Biotin, Preventol, etc.

Mențiune:

În lipsa luării unor măsuri constructive eficiente, tratamentele de limitare a efectelor umidității vor avea un caracter temporar (5 -10 ani), impunându-se revenirea tratamentului după o perioadă de timp.

2.2.3.4. *Punerea în valoare a picturii murale*

2.2.3.4.1. *Îndepărtarea depunerilor de pe suprafață.*

În cadrul operațiunilor de restaurare în vederea punerii în valoare a picturii un rol important îl are îndepărtarea depunerilor de pe suprafață neaderente și aderente.

- depunerile neaderente sunt prafuri atmosferice ușoare, pânze și rețele de pânze de păianjen, cuiburi de păsări, obiecte acroșate pe suprafață. Înlăturarea acestora este relativ simplă presupunând intervenția mecanică ușoară. Dacă suprafața picturii este friabilă această operațiune se va executa cu mare precauție, eventual parțial. De exemplu pânzele de păianjeni și praful nu se vor înlătura prin „desprăfuire cu pensulă moale” ci vor fi culese parțial din aer cu pensula, colectate și înlăturate de pe schelă.
- depuneri aderente (prafuri durizate, gudroane, ceară, repictări, eflorescențe saline).

Evaluarea gradului de acoperire cu aceste depuneri se va face cu mare atenție, de la zonă la zonă, luând în permanență în considerare tehnica de execuție,

nivelul de conservare al etapei inițiale și al etapelor de intervenție succesivă (repictări) rezistența la curățare a depunerilor aderente, etc.

Ca urmare se va face o serie de sondaje stratigrafice atât la nivelul stratului suport (dacă, este cazul), cât și la nivelul stratului de culoare. Acest studiu este foarte important pentru că va duce la luarea unor decizii în legătură cu nivelul de intervenție și de îndepărtare a depunerilor aderente și repictărilor. În situațiile practice uneori se vor combina operațiunile de curățare cu fixarea concomitentă a stratului de culoare dacă testele de aderență impun necesitatea fixării prealabile.

Pentru frescă se folosește de obicei la curățire soluția de carbonat de amoniu (concentrație variabilă în funcție de teste) aplicată pe compresă ori prin intermediul batoanelor de vată frecate ușor pe suprafață. După înmuierea murdăriei soluția se va absorbi cât mai bine de pe suprafață cu batoane mari de vată ori bureți foarte absorbanți.

Pentru tehnicile „a secco” se preferă combinații de solvenți (ex. alcool etilic, terebentină, amoniac, etc.), mai puțin agresive pentru lianții picturii originare. Se folosesc din ce în ce mai eficient enzime speciale de curățare (ex. amilază, lipază, etc.) ori geluri decapante ce nu penetrează în suport, având o acțiune strict pe suprafață.

Mențiune:

- Înaintea operației extinse de îndepărtare a depunerilor aderente se va face o multitudine de teste (sondaje stratigrafice limitate) pentru luarea deciziilor corecte de curățire.

2.2.3.4.2. Punerea în valoare a picturii murale prin integrare cromatică

Scopul acestei intervenții este de a restabili unitatea vizuală a imaginii pictate, cât mai aproape de sensul original. Această operațiune constituie obiect de dispută între școli de restaurare (ex. Roma și Florența) între beneficiar și restaurator, între restaurator și comisii de restaurare, între restauratori.

Indiferent de opiniile diverse trebuie respectate principii generale precum:

- conservarea și punerea în valoare a originalului (ori a etapelor valoroase)
- principiul minimei intervenții
- anularea accidentelor vizuale mai noi ce intră în contradicție cu pictura valoroasă
- supunerea și respectul total al pictorului restaurator față de original
- intervențiile cromatice ale restauratorului trebuie să fie discrete dar vizibile pentru specialistul avizat
- intervenția cromatică trebuie să fie reversibilă.

Metodele de integrare cromatică folosite la noi în țară sunt următoarele:

1. Ritoco – aplicarea culorii se face în puncte
2. Velatură – integrarea cromatică se realizează prin culori diluate (griuri colorate) iar nu cu pastă de culoare.

Ritoco și velatura se folosesc de obicei pe suprafețe cu pictură veche în zonele cu eroziuni ale culorii ori ale patinei.

3. Tratteggio – se utilizează pe zonele cu chituri noi prin realizarea culorilor de completare din liniuțe verticale suprapuse.

Se folosesc tot griuri colorate diluate.

Uneori, pe chituirile noi se poate combina tratteggio cu celălalte două dacă suportul nu este neted.

2.2.3.4.3. Tratarea lacunelor mari

În decursul timpului, picturile murale au suportat modificări ori pierderi importante ce au dus fie la completări cu pictură mai nouă, fie la lacune extinse.

În fiecare situație se va face o evaluare atentă stabilindu-se o strategie pentru întreg ansamblul (eventual de comun acord cu comisiile de specialitate). Există mai multe situații:

1. etapa veche coexistă cu picturi mai noi extinse.

În această situație se vor conserva toate etapele importante din istoria clădirii (a bisericii), marcând zonele de demarcație ((prin tivire, etc.).

2. etapa veche este lacunară, existând mari suprafețe fără pictură.

În acest caz restaurarea științifică impune conservarea fragmentelor vechi și crearea unor zone neutre cromatic pentru rest (prin lăsarea aparentă a zidului ori chituiră lacunelor cu mortare decorative neutre).

Uneori beneficiarul solicită în mod expres completarea zonelor lipsă cu imagini iconografice pentru refacerea unității ansamblului. Acest lucru nu poate fi exclus în totalitate, dar pictura de completare trebuie să fie discretă, să se diferențieze clar de cea veche (eventual prin retragere față de suprafață, iar pictura nouă să fie realizată în tonuri grizate) și să nu intre în contradicție cu aceasta. Nu se recomandă refaceri masive în *tratteggio*.

2.2.3.5. *Straturi de protecție a picturilor murale*

- Pictura „a fresco” – de obicei nu se aplică straturi de protecție pe fața frescelor, existând riscul de a modifica caracterul acestora. Se admite aplicarea limitată a unor fixativi (ex. Paraloid B 72) ori alte tratamente cu rol în conservarea picturii (ex. silicați).

- Pictura „a secco”

Datorită faptului că aceste tehnici sunt mai puțin rezistente în timp s-a impus acoperirea lor cu vernis-uri (lacuri) de protecție (ex. Mastic, damar, colofoniu, ulei de in, ceară, gumă arabică, alte rășini moderne, etc.).

Vernis-urile trebuie să îndeplinească mai multe condiții (dintre care reversibilitatea este esențială) așa că alegerea lor este întotdeauna dificilă.

= septembrie 2013 =

Întocmit,
Pictor restaurator expert,
Arh. Claudiu L. Moldoveanu